

Petronella van de Wijngaert

Klokkenmaakster te Weert

door Joke Bongaarts

In de raadszaal in het gemeentehuis van Weert staat een pendule. De halfronde tinnen bekroning van het uurwerk boven de wijzerplaat verklapt de naam van de horlogemaker: Petronella van de Wijngaert. Het Gemeentemuseum Weert heeft nog een tijdwijzer van de hand van Petronella van de Wijngaert in zijn bezit. De klokken zijn staande uurmechanismen met een lange slinger en gewichten.

Wie was Petronella van de Wijngaert? Petronella is geboren in Weert op 18 januari 1741 als dochter van Aldegonda Nieuwkercke en Mathias Wijngaerts. Zij was het tweede kind in het gezin van vier kinderen: Anna Catharina, Petronell, Jacobus en Joannes Franciscus. Haar ouders zijn in 1738 in Weert gehuwd. Vader is niet in Weert geboren¹.

De familie woonde in de Hoogstraat en had een atelier aan huis². Mathias Wijngaerts bouwde uurwerken en daarnaast repareerde en/of verkocht hij uurmechanismen. Er zijn verschillende horlogerieën van hem bekend³. Mathias smeerde ook de stadsklok van de Sint-Martinuskerk. Volgens de rekening van de burgemeester van Weert ontving hij hiervoor negen gulden⁴.

Op 19 september 1792 overleed Mathias (Aldegonda was al in 1777 overleden)⁵. Petronella was toen 51 jaar oud. Zij was, evenals haar zus en broers, ongehuwd en met haar zus en broers woonde zij in de Hoogstraat⁶.

Petronella zette de zaak van haar vader voort. We weten dat omdat de nummering van de horlogerieën doorloopt⁷. De halfronde tinnen bekroning van de klokken verklapt niet alleen de naam van de horlogemaker maar geeft ook een ateliernummer. Alle nummers hoger dan 498 zijn van de hand van Petronella. Het laatste serienummer dat van haar bekend is, is 514⁸. Petronella heeft dus zestien uurwerken gemaakt.

Staande klok van Petronella van de Wijngaert, in een strakke, gepaneelde kast, nummer 509. Dagwerk met slagwerk. Gemeentemuseum Weert.

Petronella heeft waarschijnlijk bij haar vader in het atelier gewerkt en daar het vak van hem geleerd zoals een dochter van de klokkenmaker Gilis Creten. In het klooster van de Redemptoristen te Wittem bevindt zich een uurwerk met een wijzerplaat met de tekst "G. Creten, Fille et fils à S. Trond"⁹.

Bekend is dat vrouwelijke kunstenaars hun opleiding vaak in een atelier van een familielid kregen. In gildearchieven ontbreken hun namen maar de rekeningen van de gilden laten zien dat er vrouwen actief waren als kunstenaars¹⁰.

Heeft Petronella de pendules op ambachtelijke wijze gemaakt? Het is moeilijk te achterhalen in hoeverre een klok volledig eigen werk is van een klokkenmaker en in hoeverre er toegeleverde onderdelen zijn gebruikt. Wij moeten ons het werk van de vaklieden zo voorstellen, dat zij meestal de onderdelen van elders betrokken en deze monteerden tot een uurwerk. De klokkenkast werd door een schrijnwerker of meubelmaker afgeleverd. De kast van de klok verraadt dan een eenvoudig houten omhulsel met weinig of geen versiering. Als enige versiering hebben zij lijstwerken¹¹.

De klokkasten van de pendules van Petronella zijn eenvoudig. Petronella heeft waarschijnlijk alleen gehandeld in klokken. Bij haar naam in de bevolkingslijsten van 1796, 1803 en 1806 staat geen beroep vermeld¹². Dat is wel het geval bij de Weertse klokkenmaker Pierre André de Coster: "horloger"¹³. Ook bij het huwelijk en het overlijden van haar vader Mathias wordt geen beroep vermeld¹⁴. Petronella en Mathias komen niet voor in de belastingregisters van de gemeente Weert. We mogen aannemen dat zij geen belasting aan het stadsbestuur van Weert hebben afgedragen. Ook in de burgemeestersrekeningen en in het rechterlijk archief van Weert worden ze niet genoemd. Vermoedelijk heeft Petronella, net als haar vader, de uurwerken niet zelf gemaakt maar heeft zij met aangeleverde onderdelen gewerkt. De klokken werden door haar gemonteerd en verkocht.

Na 1806 is Petronella niet meer in de archieven terug te vinden. In de bevolkingslijst van 1806 wordt zij samen met haar broer Jacobus genoemd. Samen wonen ze in het ouderlijk huis in de Hoogstraat¹⁵. Zij is dan 65 jaar oud. Haar zus Anna Catharina en haar broer Joannes Franciscus zijn inmiddels overleden. Petronella is niet in Weert overleden en evenmin is bekend, waar zij naar toe is vertrokken¹⁶. Ook de horlogemaker de Coster is na 1795 uit Weert verdwenen.

De klokkenmakers vertrokken meestal naar een andere stad wanneer de markt in hun omgeving verzadigd raakte. De Limburgse klokkenmakers konden aan het begin van de 19de eeuw, nadat tegen het eind van de 18de eeuw de klokkenindustrie in Limburg haar grootste omvang had bereikt, de concurrentie met buitenlandse klokkenmakers niet meer aan. De afschaffing van de gilden door de Fransen is hier debet aan. Na de

Detail van de staande klok. Het uurwerk is gesigneerd: "Petronella van den Wijngaert, 'a Weert, no 506". Gemeentemuseum Weert

instelling van het Koninkrijk Nederland maakten concurrenten uit het buitenland gebruik van de opengevallen markt. Door massafabricage en lage prijzen brachten zij hun uurwerken op de Nederlandse markt¹⁷. Waarschijnlijk kon ook Petronella hiertegen niet concurreren. Maar waarom ze, gezien haar leeftijd, Weert verlaten heeft, is niet duidelijk.

Noten

1. Gemeentearchief Weert (GAW). Doop-, trouw- en begraafboeken van de parochie Sint-Martinus Weert (DTB).
2. GAW. Nieuw Archief Gemeente Weert (NAW), inv. nrs. 1187-1189.
3. Mestrom, P.T.R. Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg: 1367-1850, appendix. Reeks Maaslandse Monografieën. Leeuwarden, 1997.
4. GAW. Oud Administratief Archief Weert (OAW), inv. nr. 1104, folio 26.
5. GAW. DTB.
6. GAW. DTB en NAW, inv. nrs. 1187 - 1189.
7. Mestrom P.T.R., appendix.
8. Mestrom P.T.R., appendix.
9. Mestrom P.T.R., appendix II.
10. Kloek E., C. Peters Sengers, E. Tobé. Vrouwen en kunst in de Republiek: een overzicht. Hilversum, 1998, 12.
11. Weijns J. Volkshuisraad in Vlaanderen, deel 3, blz. 973.
12. GAW. NAW, inv. nrs. 1187 - 1189.
13. GAW. NAW, inv. nr. 1187.
14. GAW. DTB.
15. GAW. NAW, inv. nr. 1189.
16. Er is geen informatie te vinden over Petronella in de burgerlijke stand en bevolkingsadministratie van Eindhoven, Helmond, Maastricht, Roermond, Venlo en Venray.
17. Mestrom P.T.R. Limburgse klokken en klokkenmakers, in: Karakteristiek: Kunst, ambacht en volksgebruiken Zuid-Limburg, ().